
ČLANCI

Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije

ALEKSANDRA HUIĆ*

Odsjek za psihologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad

UDK: 316.647-057.87:305-055.3

doi: 10.3935/rsp.v22i2.1224

Primljeno: lipanj 2014.

IVANA JUGOVIĆ

Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja
Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

ŽELJKA KAMENOV

Odsjek za psihologiju
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Postojeća društvena situacija u Hrvatskoj pitanje stavova prema gejevima i lezbijkama i njihovim pravima čini posebno aktualnima. Dosadašnja istraživanja u Hrvatskoj uglavnom su se bavila odrednicama općih stavova prema homoseksualnim osobama, pri čemu su zanemareni stavovi prema njihovim pravima. Cilj ovog istraživanja bio je detaljnije ispitati stavove studenata/ica upravo prema pravima gejeva i lezbijki, što je posebno zanimljivo jer je istraživanje provedeno u trenutku kada se u Hrvatskoj pripremao Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, koji je sada na snazi, a kojim se regulira većina tih prava. Osim što nas je zanimalo koja prava se podržavaju, ispitali smo i podržavaju li se prava gejeva i lezbijki u različitoj mjeri, odnosno razlikuju li se studenti i studentice u tome koliko podržavaju prava gejeva/lezbijki. Dodatni cilj bio je provjeriti jesu li rod, religioznost, iskustvo kontakta s osobama homoseksualne orijentacije, sudjelovanje u nastavi na temu homoseksualne orijentacije i moderne predrasude prema homoseksualnim osobama značajne odrednice podržavanja prava gejeva i lezbijki. Istraživanje je provedeno na ukupno 1 551 studentu/ici heteroseksualne orijentacije različitih studijskih usmjerenja Sveučilišta u Zagrebu, Rijeci, Splitu i Osijeku. Korišteni su Skala stavova prema pravima gejeva/lezbijki, Skala modernih predrasuda prema homoseksualnim osobama, a prikupljeni su i opći podaci o sudionicima te podaci o stupnju kontakta s homoseksualnim osobama, re-

* Aleksandra Huić, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, ahuic@ffzg.hr

ligioznosti, nastavi tijekom studija o temi različitosti te zainteresiranosti za tematiku povezanu s homoseksualnim osobama. Najveću podršku sudionici/e pružaju pravu lezbijki i gejeva da konkuriraju na radna mjesta i pravu na posjećivanje partnera/ice u bolnici, a tek u manjoj mjeri pružaju podršku pravima na usvajanje djece, na sklapanje braka i na medicinski potpomognutu oplodnju. Studentice u većoj mjeri podržavaju prava i gejeva i lezbijki u odnosu na studente. Nakon kontrole interesa za tematiku ravnopravnosti homoseksualnih osoba, prava lezbijki i gejeva više podržavaju žene, osobe koje imaju slabije izražene moderne predrasude prema homoseksualnim osobama, nižu religioznost te viši stupanj kontakta s homoseksualnim osobama. Dobiiveni nalazi uglavnom su u skladu s očekivanjima, a raspravljene su i moguće praktične implikacije nalaza.

Ključne riječi: prava gejeva i lezbijki, stavovi o homoseksualnim osobama, moderne predrasude, kontakt s homoseksualnim osobama, studenti.

UVOD

Iz različitih društvenih pokreta i akcija pokrenutih u posljednje vrijeme u Hrvatskoj jasno je kako je pitanje prava osoba homoseksualne orijentacije aktualno društveno pitanje. Potaknute građanskim akcijama i referendumom o ustavnoj definiciji braka, u javnosti su se vodile oštre polemike oko toga koja bi prava hrvatska država trebala osigurati gejevima i lezbijkama. Prvih desetak godina svojeg postojanja Hrvatska nije zakonski regulirala pitanja prava homoseksualnih osoba. Početak regulacije predstavljao je Zakon od istospolnim zajednicama donesen 2003. godine koji je regulirao vrlo malen broj prava koja istospolni parovi mogu koristiti, i to tek po prekidu istospolne zajednice (npr. uzdržavanje). U međuvremenu je donesen čitav niz zakona koji zabranjuju neravnopravan tretman osoba na osnovi njihove seksualne odnosno spolne orijentacije (Zakon o suzbijanju diskriminacije, (NN 85/2008., 112/2012.); Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/2008.); Zakon o medijima (NN 59/2004., 84/2011., 81/2013.); Zakon o radu (NN 93/2014.), Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN

123/2003., 198/03, 105/2004., 174/2004., 02/2007., 46/2007., 45/2009., 63/2011., 94/2013., 139/2013., 101/2014.), Kazneni zakon (NN 125/2011., 144/2012.)). Prošle godine donesen je i Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 92/2014.) kojim su se prava osoba istog spola koje žive u neformalnom životnom partnerstvu u većini aspekata izjednačila s pravima zajamčenim osobama različitog spola koje žive u izvanbračnoj zajednici, odnosno kojim se osobama istog spola omogućilo i da formalno registriraju svoje životno partnerstvo te da uživaju većinu prava kao i osobe u sklopljenom braku. Pravni učinci postojanja životnog partnerstva su pravo na uzdržavanje jednog od partnera/ice i pravo na stjecanje i uređivanje međusobnih odnosa u svezi imovine te pravo na uzajamno pomaganje (npr. posjećivanje u bolnici). Partneri/ice mogu imati zajedničku stečevinu i vlastitu imovinu. Uvjeti za stupanje u životno partnerstvo jednaki su kao i za stupanje u brak, a prava se ne razlikuju niti u slučaju stjecanja imovine, donošenja odluka, poništenja i raskida životnog partnerstva, te prava i obveze na skrb o životnom partneru. Razlika u odnosu na bračnu za-

jednicu je nemogućnost posvajanja djece, no moguće je ostvariti skrbništvo nad djetetom životnog partnera/ice.

Unatoč postojećem zakonskom okviru, prava istospolnih parova nisu posve izjednačena s pravima heteroseksualnih parova. Tako, na primjer, Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji (NN 86/2012.) brani ženama koje žive u istospolnoj zajednici postupke medicinski potpomognute oplodnje, a od nedavno je Ustavom Republike Hrvatske onemogućeno da se istospolne zajednice nazovu brakom, budući da je u Ustav unesena odredba po kojoj je brak zajednica žene i muškarca. Također, neki podaci govore o tome da se unatoč postojanju jasnog zakonskog okvira, on u praksi ne provodi u dovoljnoj mjeri. Tako, na primjer, izvještaj o stanju seksualnih i rodnih manjina u Republici Hrvatskoj navodi pregršt primjera diskriminacije homoseksualnih osoba (Juras, 2009.). Nadalje, empirijski podaci govore kako u realnosti LGB osobe doživljavaju i nasilje i diskriminaciju u svim područjima života (Pikić i Jugović, 2006.; FRA, 2013.). Istovremeno, pregled hrvatske literature o homoseksualnosti jasno govori o nedostatku socioloških i psiholoških istraživanja koja bi se bavila ovom temom.

Unatoč stigmatiziranom statusu homoseksualnih osoba u cijelom svijetu, stavovi prema ovoj populaciji počeli su se istraživati tek unazad 30-ak godina. U Hrvatskoj su i znanstvena zajednica i šira javnost počele poklanjati više pažnje problemima s kojima se ova populacija susreće tek s porastom društvenog aktivizma u zadnjih desetak godina. Autoricama poznata, iako neobjavljena istraživanja provedena na prigodnim uzorcima, općenito govore o neutralnim do blago pozitivnim stavovima prema gejevima i lezbijkama, kako među studentima (Mušica i sur., 2013.) tako i među općom populacijom (Tomić, Huić i

Ćepulić, 2013.). S druge strane, podaci iz trećeg vala Europske studije vrijednosti iz 1999./2000. (eng. *European Value Study*) koji su dobiveni na reprezentativnim nacionalnim uzorcima kažu kako čak 52,8% hrvatskih građana/ki ne bi prihvatilo osobu homoseksualne orijentacije kao svog susjeda, a oko 65% njih smatra da homoseksualnost nije opravdana orijentacija (Štulhofer i Rimac, 2009.). Također, rezultati međunarodnog projekta ISSP provedenog 2008. godine (engl. *International Social Survey Programme*) na reprezentativnom uzorku preko 1 200 hrvatskih građana/ki pokazali su da sudionici/e smatraju da je pogrešno ukoliko dvije osobe istog spola imaju spolne odnose (Jugović i Ančić, 2013.). Prema podacima iz Europske studije vrijednosti (EVS) i Europske socijalne studije (ESS) također provedenim 2008., Hrvatska se nalazi među najhomofobnijim zemljama Europe (Takács i Szalma, 2013.). Rezultati nedavno provedenog referenduma o braku također pokazuju kako određeni dio hrvatskih građana/ki nije spreman dopustiti osobama homoseksualne orijentacije da uživaju jednaka prava kao i heteroseksualni građani RH. Osim toga, čini se kako je znanje o homoseksualnosti relativno slabo. Istraživanje provedeno na prigodnom uzorku od oko 400 učenika/ca, studenata/ica i odraslih osoba u gradu Zagrebu pokazalo je kako čak polovica sudionika/ca smatra da je homoseksualnost bolest, dok njih 40% smatra kako većina homoseksualaca ima AIDS (neobjavljeni podaci Ljetne psihološke škole, 2003.). Kako bismo doprinijeli socijalno psihološkoj literaturi, u ovom radu bavimo se pitanjima stavova studenata/ica, kao posebne podskupine hrvatske javnosti, o pravima osoba homoseksualne orijentacije.

Studentska populacija, u dobi od 18 godina do prve polovice dvadesetih godina, ima neke specifične karakteristike koje ju

čine posebno zanimljivom za istraživanje stavova prema gorućim društvenim pitanjima. Prvo, radi se o osobama koje su nedavno navršile 18 godina i time stekle pravo glasa i ravnopravnog sudjelovanja u javnom i političkom životu s drugim građanima. To hoće li se i u kojoj mjeri uključiti u javni i politički život između ostalog ovisi i o tome kakvi su im stavovi prema pojedinim društvenim pitanjima. Drugo, razvojnno se radi o razdoblju prelaska u odraslu dob kada je važno odvojiti se od roditelja i njihovih vrijednosti i stavova, te afirmirati svoj vlastiti identitet (Arnett, 2000.). Formiranje vlastitih stavova jedan je od načina kojim se to ostvaruje. Treće, radi se o osobama koje su upisom fakulteta odabrale steći visok stupanj obrazovanja, a time i sve preduvjete potrebne da u radnom i javnom životu RH sudjeluju na najvišoj mogućoj razini. Posljednje, ispitivanje i razumijevanje stavova prema gejevima i lezbijkama preduvjet je stvaranja atmosfere tolerancije prema ovoj populaciji na fakultetima.

Mnogobrojna istraživanja bavila su se pitanjem odrednica stavova prema lezbijkama i gejevima. Među najvažnijim socio-demografskim prediktorima mogu se prepoznati rod, dob, stupanj obrazovanja te religioznost sudionika/ca. Konkretnije, istraživanja stavova prema osobama homoseksualne orijentacije obilježena su s dvije vrste rodnih razlika – jedna se odnosi na rod objekta stava (radi li se o stavu prema gejevima ili lezbijkama), a druga na rod sudionika/ca istraživanja (Herek, 2002.). Prvo, stavovi prema gejevima općenito su negativniji nego stavovi prema lezbijkama. Drugo, muškarci imaju negativnije stavove i prema gejevima i prema lezbijkama od žena (Kurdek, 1988.; Kite i Whitley, 1996.). Osim toga, u istraživanjima se često dobiva i interakcija roda sudionika/ce i objekta stava – dok se kod žena ne pokazuju razlike u stavovima prema gejevi-

ma i prema lezbijkama, stavovi muškaraca prema gejevima negativniji su od njihovih stavova prema lezbijkama (Kerns i Fine, 1994.; LaMar i Kite, 1998.). Iz ovih nalaza proizlaze dvije praktične posljedice: (1) u istraživanjima treba stavove o gejevima ispitivati odvojeno od stavova o lezbijkama; (2) pri interpretaciji rezultata treba uzeti u obzir razlike između muškaraca i žena u njihovim stavovima prema gejevima i lezbijkama.

Negativnijim stavovima prema gejevima i lezbijkama sklonije su vrlo mlade i starije osobe u usporedbi s osobama srednje životne dobi (Avery i sur., 2007.; Hebl, Law i King, 2010.) te osobe nižeg obrazovanja (Grapes, 2006.; Herek, 1984.; Ohlander, Batalova i Treas, 2005.). Religioznije osobe, osobe kojima je vjera važnija u životu i koje češće pohađaju vjerska događanja također imaju negativnije stavove prema gejevima i lezbijkama (Gelbal i Duyan, 2006.; Herek, 1988.; Jugović i Ančić, 2013.; Olson, Cadge i Harrison, 2006.; Seltzer, 1992.; Whitley, 2009.). Rijetka istraživanja koja su se bavila stavovima prema pravima gejeva i lezbijki pokazuju kako osobe s liberalnom vrijednosnom i političkom orijentacijom imaju pozitivnije stavove prema pravima homoseksualnih osoba poput zaštite od diskriminacije na poslu i u vojsci (Brewer, 2003.). Slično tome, Wood i Bartkowski (2004.) pronalaze kako su politički konzervativnije osobe, one s manje kontakata s gejevima i lezbijkama, te religioznije osobe istovremeno manje sklone podržavati prava homoseksualnih osoba. Međutim, treba biti oprezan s interpretacijom povezanosti socio-demografskih podataka i izraženosti stavova s obzirom da su stupanj obrazovanja, dob, socio-ekonomski status, vrijednosne orijentacije i religioznost međusobno zavisne/preklapajuće karakteristike. U istraživanju koje je za cilj imalo provjeriti istovremeni

doprinos različitim socio-demografskih karakteristika, koje je omogućilo međusobnu kontrolu ovih varijabli, niža religioznost i viša liberalnost pokazali su se najboljim pojedinačnim prediktorima podupiranja istospolnih brakova i zajedničkog usvajanja djece od strane istospolnih parova pri čemu su dob i obrazovanje imali tek malu predikcijsku snagu (Schwartz, 2010.).

Istraživanja također pokazuju kako pozitivnije stavove prema gejevima i lezbijkama imaju osobe koje poznaju pripadnike ove skupine, odnosno što je manji stupanj kontakta koji je netko imao s homoseksualnim osobama, to su njihovi stavovi negativniji (Herek i Glunt, 1993.; Hinrichs i Rosenberg, 2002.; Sakalli i Ugurlu, 2001.; Smith, Axelson i Saucier, 2009.). Edukacija o problematici homoseksualnosti i općenito različitosti također može imati utjecaj na stavove o gejevima i lezbijkama. Pohadanje kolegija na studiju s temom različitosti (npr. psihologija roda, rase ili homoseksualnosti) čini se povećava potporu studenata/ica istospolnom braku i njihovu svjesnost o heteroseksualnim privilegijama te smanjuje predrasude studenata/ica prema lezbijkama i gejevima i percepciju da homoseksualne osobe imaju dovoljno prava (Case i Stewart, 2010.a, 2010.b, Hawkins, 1993.; Waterman, Reid, Garfield i Hoy, 2001.).

Skale stavova koje se koriste u opisanim istraživanjima većinom ispituju stavove o gejevima i lezbijkama na općoj razini. Tvrdnje u tim skalama odnose se na sve tri komponente stavova – kognitivna uvjerenja o homoseksualnim osobama, afektivne reakcije koje one pobuđuju i namjere pozitivnih ili diskriminirajućih ponašanja prema njima. Tvrdnje o pravima gejeva i lezbijki obično predstavljaju samo manji dio ovih skala te se stavovi prema pravima ne ispituju sveobuhvatno.

Zbog toga je naš cilj bio detaljnije ispitati stavove studenata/ica upravo prema

pravima gejeva i lezbijki, što je bilo posebno zanimljivo s obzirom da je istraživanje provedeno nakon ustavnog referenduma o definiciji braka, a netom prije donošenja novog Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola. Osim što nas je zanimalo u kojoj mjeri studenti/ce općenito podržavaju pojedina prava gejeva i lezbijki, zanimalo nas je i hoće li se ta prava podržavati u istoj mjeri i za lezbijke i gejeve, odnosno hoće li se studenti i studentice razlikovati u tome koja prava gejeva odnosno lezbijki podržavaju. U skladu s ranije spomenutom interakcijom roda sudionika/ce i roda objekta stava (gej/lezbijka), pretpostavile smo da će se općenito više podržavati prava lezbijki nego prava gejeva, da će studenti manje podržavati spomenuta prava od studentica, odnosno očekujemo da će studenti manje podržavati prava gejeva nego prava lezbijki, dok kod studentica neće biti razlike.

Dodatni cilj bio je provjeriti jesu li rod, religioznost, iskustvo kontakta s osobama homoseksualne orijentacije, sudjelovanje u nastavi na temu homoseksualne orijentacije i moderne predrasude značajne odrednice podržavanja prava gejeva i lezbijki. Oslanjajući se na nalaze dosadašnjih istraživanja, očekivale smo da će se odrednice općenitih stavova prema gejevima i lezbijkama pokazati značajnim odrednicama i u slučaju stavova prema njihovim pravima. Dob i stupanj obrazovanja koji su se inače pokazali značajnim prediktorima kontrolirale smo odabirom uzorka. Također smo očekivale da će religioznije osobe, osobe s manjim stupnjem kontakta s homoseksualnim osobama, te osobe koje nisu u okviru redovite nastave na fakultetu imale priliku slušati teme vezane uz homoseksualnu orijentaciju manje podržavati prava i gejeva i lezbijki.

Logično je za pretpostaviti da će podržavanje prava gejeva i lezbijki ovisiti i o stupnju seksualnih predrasuda koje netko

općenito gaji prema osobama homoseksualne orijentacije. Seksualne predrasude odnose se na negativne stavove koji se baziraju na seksualnoj orijentaciji osobe (Herek, 2000.). Međutim, ranije spomenuta istraživanja stavova studenata/ica prema gejevima i lezbijkama ne govore o jako negativnim stavovima. Kako skale stavova korištene u tim istraživanjima na direktan i otvoren način ispituju stupanj negativnosti prema homoseksualnim osobama, izrazito su podložne socijalno poželjnom odgovaranju te je pitanje koliko točno mogu zahvatiti negativne stavove koje pojedinci imaju (Akrami, Ekehammar i Araya, 2000.; Dovidio i Gaertner, 1986.). Istovremeno, teško je zaključiti o pozitivnosti stavova, kada se zna da predrasude o homoseksualnim osobama kao o seksualnoj manjini nisu iskorištenije nego su samo postale prikrivene (Morrison i Morrison, 2002.). Zbog opisanih problema, istraživači razlikuju tradicionalne stavove i predrasude koje uključuju otvoreno iskazivanje negativnosti prema nekoj grupi i tzv. moderne predrasude koje uključuju prikrivene i suptilne stavove prema grupi. Moderne predrasude obuhvaćaju poricanje postojeće diskriminacije članova grupe, antagonizam prema potraživanjima manjinske grupe i ljutnju povezanu s posebnim pravima koja manjinska grupa zahtjeva (Aronson, Wilson i Akert, 2005.). Ova distinkcija može se pronaći u različitim kulturalnim kontekstima i primijeniti na različite tipove diskriminacije (Akrami, Ekehammar, Claesson i Sonnander, 2006.), npr., moderne predrasude se također koriste za ispitivanje seksizma i rasizma te su često bolji prediktori podržavanja prava ili preferencija. Primjerice, moderni seksizam je bolji prediktor preferencije muškog kandidata za senatora nego ženskog od sta-

romodnog seksizma (Swim, Aikin, Hall i Hunter, 1995.). Prema Morrison i Morrison (2002.), osobe koje imaju moderne predrasude prema homoseksualnim osobama smatraju kako gej muškarci i lezbijke previše zahtijevaju (npr. bračna prava) kako bi promijenili *status quo* u društvu, kako bi diskriminacija homoseksualnih osoba stvar prošlosti, te da homoseksualne osobe pretjerano ističu svoje seksualne preferencije i s time sprječavaju svoju asimilaciju u društvo. Na temelju ovog opisa možemo očekivati da će oni koji prema osobama homoseksualne orijentacije gaje više modernih predrasuda istovremeno biti skloni manje podržavati njihova prava.

Svi pretpostavljeni odnosi mogu ovisiti o tome kako ljudi percipiraju položaj osoba homoseksualne orijentacije u društvu, odnosno ovisiti o tome koliko je netko općenito zainteresiran za problematiku vezanu uz ravnopravnost osoba homoseksualne orijentacije. Međutim, dosadašnja istraživanja koja se bave stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije i njihovim pravima imaju nedostatak da ne kontroliraju ove varijable, koji smo ovim istraživanjem željeli ispraviti.

METODA

Uzorak

U istraživanju je sudjelovao ukupno 1 551 student/ica heteroseksualne orijentacije¹, od čega 27,3% muškaraca i 72,7% žena. Ispitani su studenti/ce prve (63,9%) i završne (36,1%) godine studija ukupno 9 studijskih programa (psihologija – 9,7%; socijalna pedagogija – 5,1%; socijalni rad – 6,3%; ekonomija – 4,3%; pravo – 20,2%; građevinarstvo – 11,2%; učiteljski studij – 16,3%; policijska akademija – 7,8%;

¹ U istraživanju je sudjelovalo ukupno 1 565 studenata, međutim s obzirom na cilj istraživanja 14 studenata koji su naveli da su homoseksualne orijentacije nisu uključeni u obradu.

zdravstveni studij – 11,5%; studij medicine – 7,6%). U istraživanju su sudjelovali studenti/ce Sveučilišta u Zagrebu (51,5%), Sveučilišta u Splitu (15,1%), Sveučilišta u Rijeci (13%) i Sveučilišta u Osijeku (20,5%). Radi se o prigodnom uzorku studenata regrutiranom u sklopu redovite fakultetske nastave. Kao takav, ovaj uzorak ne pruža mogućnost generalizacije na populaciju studenata RH, međutim zbog uključenosti studenata iz sva četiri velika sveučilišna središta RH, te zbog uključenosti studenata različitih studijskih grupa, iako se radi o prigodnom uzorku, on je relativno heterogen te ipak kvalitetniji u odnosu na uobičajene studentske uzorke koji obuhvaćaju samo jednu studijsku grupu s jednog fakulteta. Osim toga, uzorak je heterogen i s obzirom na mjesto porijekla sudionika/ca – njih 20,5% do 18 godine života je odrastalo na selu; njih 37,3% dolazi iz manjeg grada, 23,4% iz većeg grada, a 18,8% odraslo je u Zagrebu. Kao posredan pokazatelj socio-ekonomskog statusa sudionika/ca prikupljeni su podaci o stupnju obrazovanja njihovih roditelja. Tek malen dio očeva (2,6%) i majki (5,4%) ima nižu stručnu spremu. Oko polovice sudionika/ca imaju majke (55,6%) odnosno očeve (51,8%) sa završenom srednjom školom. Ostali imaju majke (32,4%) i očeve (38,9%) s višom ili visokom stručnom spremom, odnosno majke (6,6%) i očeve (6,8%) s poslijediplomskim obrazovanjem.

Po slučaju, oko polovice sudionika/ca (54,4%) pitali smo njihove stavove prema pravima gejeva; dok je druga polovica (45,6%) ispunjavala formu stavova prema pravima lezbijki.

Instrumenti

Stavovi o pravima gejeva/lezbijki. Za potrebe ovog istraživanja ispitale smo pravo na zapošljavanje, brak, usvajanje biološkog

djeteta partnera, zajedničko usvajanje djece, posjećivanje u bolnici i nasljeđivanje. Zadatak sudionika/ca bio je izraziti svoj stupanj slaganja s tvrdnjama na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Kao pokazatelj podržavanja prava gejeva uzeti su ukupni rezultati na navedenih 6 tvrdnji, dok se u slučaju podržavanja prava lezbijki radilo o ukupno 7 tvrdnji (dodatno je ispitano pravo na medicinski potpomognutu oplodnju). Post-hoc psihometrijskom analizom ustanovljeno je da se može govoriti o skalama zadovoljavajućih psihometrijskih karakteristika. Skala podržavanja prava lezbijki ima visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije ($\alpha=0,83$) te jednodimenzionalnu faktorsku strukturu uz objašnjenih 51% varijance. Skala podržavanja prava gejeva ima slične metrijske karakteristike – visoku pouzdanost tipa unutarnje konzistencije ($\alpha=0,81$) te jednodimenzionalnu faktorsku strukturu uz objašnjenih 52% varijance. Viši rezultat ukazuje na pozitivniji stav prema gejevima/lezbijkama.

Moderne predrasude prema homoseksualnim osobama. Za potrebe ovog istraživanja korištena je modificirana Skala modernog rasizma (originalni autor McConahay, 1986.). Lauri (1999.) je skalu prevela na hrvatski jezik te modificirala za ispitivanje predrasuda prema Srbima, a u ovom istraživanju 7 postojećih tvrdnji je modificirano tako da ispituju predrasude prema osobama homoseksualne orijentacije. Neki od primjera tvrdnji: *Osobe homoseksualne orijentacije se ne bi trebale gurati tamo gdje ih ne žele.; Tijekom posljednjih godina homoseksualne osobe su profitirale više nego zaslužuju.; Homoseksualne osobe imaju više utjecaja na stvaranje zakona nego što bi trebale imati.* Zadatak sudionika je odgovoriti koliko se slažu s pojedinim tvrdnjama na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Skala

je jednofaktorske strukture, pri čemu jedan faktor objašnjava 62,2% varijance, a pouzdanost tipa unutarnje konzistencije iznosi $\alpha=0,90$ (pouzdanost originalne verzije iznosi 0,82, a verzije za Srbe 0,85). Ukupni rezultat formira se kao prosjek odgovora na svim česticama, a viši rezultat interpretira se kao izraženije moderne predrasude prema osobama homoseksualne orijentacije.

Percepcija položaja osoba homoseksualne orijentacije. Sudionici/e su pitani i o tome kako vide položaj osoba homoseksualne orijentacije u hrvatskom društvu danas. Skala, konstruirana za potrebe ovog istraživanja, sastoji se od 11 tvrdnji koje opisuju vjerovanja o položaju osoba homoseksualne orijentacije u društvu, a zadatak sudionika/ca je izraziti svoj stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (u potpunosti se slažem). Nekoliko primjera tvrdnji: *Današnje hrvatsko društvo jako osuđuje osobe homoseksualne orijentacije.*; *Homoseksualne osobe su diskriminirane na poslu (npr. ne mogu napredovati) ukoliko otkriju svoju seksualnu orijentaciju.*; *Većina hrvatskih građana smatra da su homoseksualne osobe same krive za sve probleme s kojima se suočavaju.* Iako se na prvi pogled gore opisana skala modernih predrasuda i ova skala čine sličnima, one se kvalitativno razlikuju po tome što se u jednoj pita za osobni stav sudionika/ca (moderne predrasude), dok druga skala ispituje percepciju toga kakav je stav društva. Iz niske korelacije među njima (tablica 2.), vidljivo je da te dvije skale ispituju različite koncepte. Eksploratorna faktorska analiza pokazala je neinterpretabilnu trofaktorsku strukturu, međutim, *scree-plot* ukazuje na postojanje jednog faktora, kao i visoka pouzdanost tipa unutarnje konzistencije koja iznosi $\alpha=0,81$. Ponovljena je faktorska analiza s jednim

zadanim faktorom koji je objasnio ukupno 37% varijance. Dodatna analiza pouzdanosti nije pokazala povećanje pouzdanosti nakon izbacivanja pojedinih tvrdnji. Shodno tome, ukupni rezultat formiran je kao prosjek odgovora na svim tvrdnjama, pri čemu viši rezultat ukazuje na to da se položaj homoseksualnih osoba u hrvatskom društvu danas percipira lošijim.

Opći podaci o sudionicima/ama. Prikupljeni su podaci o rodu, dobi, stupnju obrazovanja roditelja, fakultetu i godini studiranja, mjestu porijekla i mjestu studiranja. Religioznost sudionika/ca ispitana je globalnom mjerom važnosti vjere (»Koliko Vam je vjera važna u životu?«). Odgovori su se kretali od 1 (uopće mi nije važna) do 7 (izrazito mi je važna).

Sudionici/e su odgovarali i na pitanja o kontaktu s osobama homoseksualne orijentacije. Ponuđene mogućnosti su bile: (a) nikad nisam imao/la nikakav kontakt s nekim homoseksualcem/lezbijkom (ponder 0); (b) poznajem osobu koja je homoseksualac/lezbijka (ponder 1); (c) član moje šire obitelji je homoseksualac/lezbijka (ponder 2); (d) član moje uže obitelji je homoseksualac/lezbijka (ponder 3); (e) imam prijatelja homoseksualca/lezbijku (ponder 4); (f) smatram se homoseksualcem/lezbijkom², pri čemu je bilo moguće označiti više odgovora. Kako bismo imale informaciju o stupnju kontakta, zbrojeni su svi odgovori za istog sudionika/cu pri čemu je bliži stupanj kontakta dobio veći ponder. Na taj način dobili smo indeks kontakta izražen kao kontinuiranu varijablu pri čemu veći rezultat ukazuje i na više kontakta i na bliskiji kontakt s gejevima/lezbijkama.

Zanimalo nas je i jesu li studenti/ice u okviru nastave na svom studiju imali sadržaje povezane s temom seksualne orijentacije/homoseksualnosti. Sudionici su

² Osobe koje su odabrale ovu opciju isključene su iz kasnijih obrada.

odabrali jedan od ponuđenih odgovora: (a) uopće ne; (b) neki profesori su se usputno dotakli teme; (c) imali smo jedno cijelo predavanje posvećeno temi; (d) više termina nastave bilo je posvećeno toj temi.

Sudionici/e su ispitani i o tome koliko su zainteresirani za pitanje ravnopravnosti homoseksualnih osoba u društvu pri čemu su mogući odgovori bili: (a) izrazito me zanima ova tema (pratim zakonske i druge propise); (b) prilično me zanima ova tema (pratim medije – TV, novine, internet); (c) slabo, baš ne pratim tu problematiku; (d) uopće me to ne zanima.

Postupak

Ispitivanje je provedeno tijekom zimskog semestra akademske godine 2012.-2013. Sudionici/e su grupno, u sklopu redovite nastave, ispunjavali bateriju upitnika. Svi su bili unaprijed upoznati sa svrhom i ciljem istraživanja, te ih se zamolilo za dobrovoljno sudjelovanje u istraživanju, a objašnjena su im i prava vezana uz njihovo sudjelovanje. Sudionici/e su istraživaču/ci dali svoj usmeni pristanak. Samo ispunjavanje upitnika trajalo je oko 15 minuta.

Kao što je već spomenuto, oko polovice sudionika/ca ispunjavalo je formu upitnika koja je sadržavala pitanja o stavovima prema pravima gejeva, a polovica formu upitnika s pitanjima o stavovima prema pravima lezbijki. Na ovakav postupak odlučili smo se iz dva razloga. S obzirom da je istraživanje zbog praktičnih razloga provedeno unutar nastave, ispunjavanje upitnika moralo je imati ograničeno trajanje. Istovremeno, ispunjavanje jedne forme vjerojatno bi imalo utjecaja na ispunjavanje druge forme. S obzirom na veliki planira-

ni uzorak ovakav postupak nije smanjio potencijalnu statističku snagu testova. Pojedine forme upitnika sudionicima/ama su podijeljene po slučaju kako bi se osiguralo da nema sistematskih razlika u demografskim karakteristikama između onih koji su ispunjavali formu stavova prema gejevima i onih koji su ispunjavali formu stavova prema lezbijkama.

S obzirom na osjetljivost teme istraživanja, kako bismo dodano osigurali anonimnost sudionika/ca tijekom ispunjavanja upitnika, studenti/ce su ravnomjerno razmješteni po prostoriji, te je uložen dodatni trud da se prilikom ispunjavanja upitnika osigura mirna i ozbiljna atmosfera, a studenti/ce su upozoreni da fizički sakriju svoje odgovore od kolega.

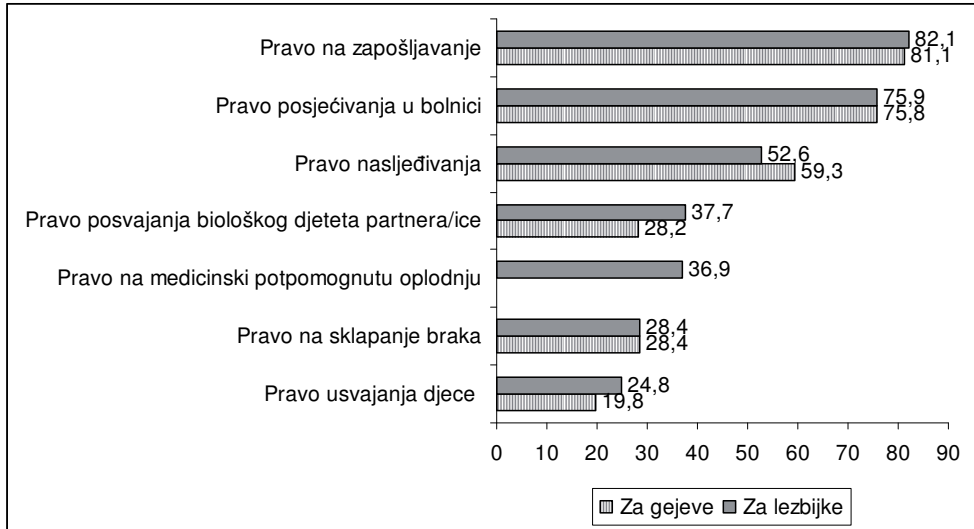
Istraživanje je dobilo potvrdu etičkog povjerenstva Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nakon što su svi završili s ispunjavanjem upitnika, istraživači/ce su ostavili svoj kontakt za one koji su zainteresirani za rezultate istraživanja. Ukoliko je za to bilo potrebe, istraživač/ica je po završetku ispitivanja odgovarao i na pitanja studenata/ica o tematici stavova prema osobama homoseksualne orijentacije.

REZULTATI

Prvi cilj istraživanja bio je detaljnije ispitati stavove studenata/ica prema različitim pravima gejeva i lezbijki. Kao što se može vidjeti iz slike 1., stupanj podržavanja prava gejeva i lezbijki izuzetno varira, od 20% do 82%, ovisno o tome o kojem se konkretno pravu ovih manjinskih skupina radi.

Slika 1.

Postotak slaganja za svaku tvrdnju stavova prema pravima gejeva i lezbijki (zbrojen postotak odgovora »slažem se« i »u potpunosti se slažem«)

Najveću podršku sudionici/e pružaju pravu lezbijki i gejeva da konkuriraju na radna mjesta i pravu na posjećivanje partnera/ice u bolnici kao i članovi uže obitelji (preko 75%). Gotovo 60% sudionika/ca smatra da bi nakon smrti partnera muškarci homoseksualci trebali imati pravo nasljeđivanja njegove imovine, a preko 50% to bi pravo omogućilo lezbijkama. Pravo na usvajanje djece je najmanje podržano, s oko 20% u slučaju gejeva i 25% u slučaju lezbijki. No, postotak raste kada je riječ o posvajanju biološkog djeteta partnera/ice koje bi 28% sudionika/ca omogućilo gejevima, a 38% lezbijkama, slično kao i pravo lezbijki na medicinski potpomognutu oplodnju (37%). Pravo na sklapanje braka i za lezbijke i za gejeve omogućilo bi 28% sudionika/ca.

Sljedeće su ispitani efekti roda sudionika/ce (muškarac/žena), roda objekta stava odnosno forme upitnika (gej/lezbijka) te

njihov interakcijski efekt na razini ukupne skale stavova prema pravima lezbijki odnosno gejeva (slika 2.).

Analiza varijance pokazala je da je statistički značajan jedino efekt roda ($F=67,455$, $df=1$, $p<0,001$), no uz malu veličinu efekta ($\eta_p^2=0,042$). Očekivano, žene ($M=3,47$, $SD=0,863$) su bile te koje više podržavaju prava lezbijki i gejeva nego muškarci ($M=3,06$, $SD=0,919$). Suprotno od očekivanja, efekt roda objekta stava ($F=0,605$, $df=1$, $p>0,05$) i interakcijski efekt ($F=0,352$, $df=1$, $p>0,05$) pokazali su se statistički neznačajnima.

Kako bi se ove razlike detaljnije istražile, provedene su analize varijanci za ispitivanje efekta roda sudionika/ce i objekta stava te njihovog interakcijskog efekta za svaki od pojedinih stavova o pravima gejeva i lezbijki (tablica 1.).

Tablica 1.
Stavovi o pravima gejeva i lezbijki s obzirom na rod sudionika/ce (muškarac/žena) i objekta stava (gej/lezbijka)

Tvrdnje	Objekt stava	Muškarci		Žene		Efekt roda sudionika/ce		Efekt roda objekta stava		Interakcijski efekt	
		M	SD	M	SD	F	Veličina efekta	F	Veličina efekta	F	Veličina efekta
Pravo na zapošljavanje	G	4,00	1,239	4,41	0,860	50,760***	$\eta_p^2=0,032$	1,416	$\eta_p^2=0,001$	0,151	$\eta_p^2=0,000$
	L	4,08	1,141	4,46	0,884						
Pravo na sklapanje braka	G	2,21	1,472	2,82	1,425	42,176***	$\eta_p^2=0,027$	0,405	$\eta_p^2=0,000$	0,876	$\eta_p^2=0,001$
	L	2,34	1,441	2,80	1,450						
Pravo usvajanja djece	G	2,04	1,384	2,49	1,381	26,826***	$\eta_p^2=0,017$	10,096**	$\eta_p^2=0,007$	0,113	$\eta_p^2=0,000$
	L	2,33	1,417	2,71	1,397						
Pravo posvajanja biološkog djeteta partnera/ice	G	2,40	1,346	3,01	1,302	42,490***	$\eta_p^2=0,027$	15,060***	$\eta_p^2=0,010$	2,043	$\eta_p^2=0,001$
	L	2,81	1,390	3,20	1,362						
Pravo posjećivanja u bolnici	G	3,86	1,189	4,20	0,974	52,381***	$\eta_p^2=0,033$	0,247	$\eta_p^2=0,000$	2,164	$\eta_p^2=0,001$
	L	3,75	1,220	4,26	0,924						
Pravo nasljeđivanja	G	3,60	1,263	3,84	1,163	10,377**	$\eta_p^2=0,007$	5,882*	$\eta_p^2=0,004$	0,043	$\eta_p^2=0,000$
	L	3,44	1,255	3,66	1,266						
Pravo na medicinski potpomognutu oplodnju	L	2,87	1,386	3,22	1,399	9,772**	$d=-0,251$				

*** $p<0,001$; ** $p<0,01$; * $p<0,05$

G – prava gejeva

L – prava lezbijki

M – aritmetička sredina

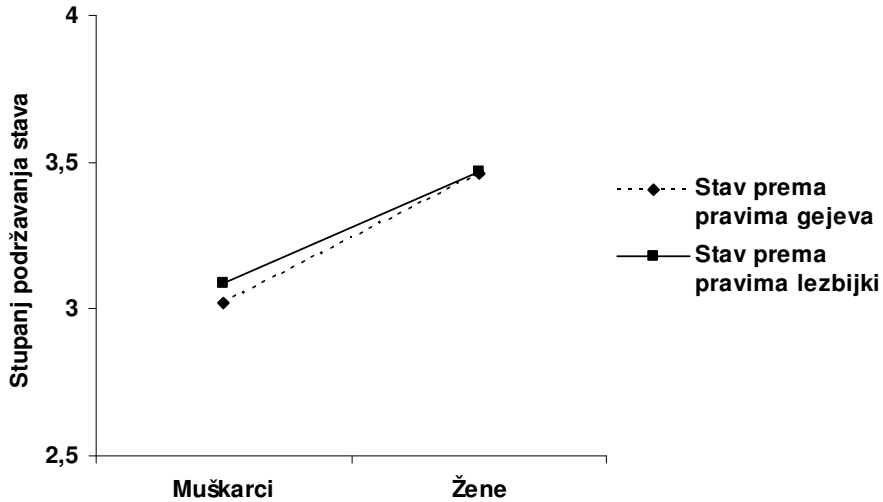
SD – standardna devijacija

η_p^2 – parcijalna kvadrirana eta

d – Cohenov d

Slika 2.

Interakcijski efekt roda sudionika/ce i roda objekta stava na ukupni prosječni rezultat skale stavova prema pravima lezbijki odnosno gejeva

Kada se promatraju pojedinačne tvrdnje na skali stavova prema pravima gejeva i lezbijki, složena analiza varijance je očekivano pokazala statistički značajan efekt roda sudionika/ce na svim tvrdnjama, kao i jednostavna analiza varijance za tvrdnju koja se odnosi samo na lezbijke (pravo na medicinski potpomognutu oplodnju). Na svim navedenim tvrdnjama muškarci smatraju da bi gejevima i lezbijkama trebalo osigurati manje prava nego što to žene misle. Statistički značajni efekti objekta stava (odnosno ispituju li se prava lezbijki ili gejeva) dobiveni su samo za tvrdnje o pravu usvajanja djece općenito, o pravu posvajanja biološkog djeteta partnera/ice te o pravu nasljeđivanja. Posvajanje djece očekivano se manje podržava u slučaju gejeva, a pravo nasljeđivanja imovine se neočekivano manje podržalo u slučaju lezbijki. Također se neočekivano pokazalo da

se pravo na zapošljavanje, brak i posjećivanje u bolnici jednako (ne)podržava u slučaju lezbijki i gejeva. Sve veličine efekta su male. Interakcijski efekti roda sudionika/ce i objekta stava nisu bili statistički značajni na razini pojedinačnih tvrdnji.

Drugi cilj ovog istraživanja bio je ispitati prediktore stavova prema pravima lezbijki i gejeva. Stoga su provjerene korelacije između kriterijskih varijabli i potencijalnih prediktora (tablica 2.) te su provedene regresijske analize (tablica 3.).

Tablica 2.
Korelacije stavova prema pravima gejeva i lezbijki s potencijalnim prediktorima³

	Stav prema pravima gejeva	Interes	Rod	Religioznost	Nastava	Kontakt	Moderne predrasude	Percepcija položaja
Stav prema pravima lezbijki	-	-0,483***	0,196***	-0,412***	0,264***	0,358***	-0,762***	0,151***
Interes za ravnopravnost homoseksualnih osoba	-0,516***	-	-0,224***	0,233***	-0,230***	-0,371***	0,563***	-0,147***
Rod ⁴	0,214***	-0,207***	-	0,057	0,121**	0,143***	-0,323***	0,138***
Religioznost	-0,410***	0,247***	0,174***	-	-0,081*	-0,221***	0,377***	-0,133***
Nastava o seksualnoj orijentaciji	0,244***	-0,256***	0,041	-0,170***	-	0,148***	-0,300***	0,008
Kontakt s homoseksualnim osobama	0,338***	-0,330***	0,110**	-0,190***	0,167***	-	-0,403***	0,121**
Moderne predrasude prema homoseksualnim osobama	-0,745***	0,560***	-0,260***	0,380***	-0,241***	-0,292***	-	-0,274***
Percepcija položaja homoseksualnih osoba u RH ⁵	0,088***	-0,167***	0,158***	0,002	-0,050	0,069*	-0,177***	-

³ Ispod dijagonale su rezultati za sudionika/ce koji su ispunjavali formu upitnika za prava gejeva, a iznad dijagonale za one koji su ispunjavali formu za prava lezbijki

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

⁴ rod je kodiran kao 1=muškarac i 2= žena.

⁵ U tablici su prikazani standardni Pearsonovi koeficijenti korelacije, koji su u slučaju povezanosti stavova prema pravima gejeva i lezbijki i percepcije položaja homoseksualnih osoba u RH vrlo niski. Dodatno, nakon što su izračunate parcijalne korelacije između ovih varijabli pri čemu je kontroliran zajednički varijabilitet percepcije položaja i zainteresiranosti za problematiku homoseksualnih osoba, korelacije percepcije položaja i stavova prema gejevima i lezbijkama nisu bile značajne. Zbog toga, percepcija položaja homoseksualnih osoba nije uvrštena kao prediktor u kasnije prikazane regresijske modele.

Uočene velike i umjerene korelacije stavova prema pravima gejeva i lezbijki s njihovim potencijalnim prediktorima pokazale su da je snažnije podržavanje prava gejeva i lezbijki povezano sa slabije izraženim predrasudama prema njima i nižom religioznošću, te većim interesom za temu homoseksualnosti i višim stupnjem kontakta s homoseksualnim osobama. Nadalje, prava homoseksualnih osoba više podržavaju žene, studenti/ce koji su imali nastavu na temu seksualne orijentacije te oni koji smatraju da je položaj homoseksualnih osoba u Hrvatskoj loš, iako valja napomenuti da su navedene korelacije niske.

Po snazi međusobne povezanosti, nakon korelacija stavova prema pravima lezbijki/gejeva i modernih predrasuda, slijede povezanosti između interesa za temu homoseksualnosti i modernih predrasuda ($r_L=0,560$, $p<0,001$; $r_G=0,563$, $p<0,001$). Zbog ove visoke povezanosti, odlučeno je kontrolirati efekt interesa na kriterijsku varijablu te interes staviti u prvi korak regresijske analize.

Kako bi se utvrdili prediktori stavova prema pravima gejeva i lezbijki, regresijske analize za objašnjenje ovih stavova provedene su u četiri koraka. U prvi korak uvrštena je zainteresiranost za problematiku homoseksualnih osoba u društvu kako bi se kontrolirao njezin efekt na kriterijsku varijablu (Model 1, odnosno bazični model). U Model 2 dodane su socio-demografske varijable poput roda i religioznosti, a u Model 3 varijable koje se odnose na okolnosti koje su mogle utjecati na promjenu stavova, kao što je stupanj kontakta s osobom homoseksualne orijentacije te jesu li sudionici/e u okviru nastave na svom studiju imali sadržaje povezane s temom seksualne orijentacije. U Modelu 4 uvrštena je varijabla modernih predrasuda prema gejevima i lezbijkama.

Regresijskim analizama je ukupno objašnjeno gotovo 60% stavova o pravima gejeva i jednako toliko o pravima lezbijki. Nakon kontrole interesa za temu ravnopravnosti homoseksualnih osoba, koji se pokazao značajnim prediktorom te je objasnio 24-27% varijance stavova o pravima gejeva odnosno lezbijki, sve su ostale varijable također značajno doprinijele objašnjenju ovih stavova. U Modelu 2 pokazalo se da ženski rod i niža religioznost doprinose pozitivnijim stavovima, isto kao i pohađanje nastave o seksualnoj orijentaciji i poznavanje osobe homoseksualne orijentacije u Modelu 3 regresijskih analiza. Moderne predrasude prema homoseksualnim osobama, koje su dodane u Modelu 4, objasnile su dvadesetak posto varijance oba stava, te su se ujedno pokazale najsnažnijim prediktorom tih stavova. Nakon dodavanja modernih predrasuda prema homoseksualnim osobama u Modelu 4, rod i nastava više nisu bili značajni prediktori.

Konačno, prema završnom koraku regresijske analize možemo zaključiti da će prava lezbijki i gejeva više podržavati osobe koje imaju slabije izražene moderne predrasude prema homoseksualnim osobama i nižu religioznost. Viši stupanj kontakta s homoseksualnim osobama također će doprinijeti većoj podršci pravima, no samo gejeva, a ne i lezbijki.

RASPRAVA

Ovim istraživanjem željele smo ispitati koliko studenti/ce podržavaju različita prava lezbijki i gejeva u trenutku kada se u društveno-političkoj sferi raspravljalo i donosilo važne odluke vezane uz prava istospolnih parova, a koje u konačnici oblikuju društvo u kojem svi živimo. Istovremeno se u hrvatskoj znanstvenoj zajednici vrlo malo pažnje poklanja navedenoj temi te smo ovim radom željele doprinijeti znan-

Tablica 3.
Hijerarhijska regresijska analiza za objašnjenje stavova o pravima gejeva i lezbijki

	Stavovi prema pravima gejeva			Stavovi prema pravima lezbijki		
	ΔR^2	β	t	ΔR^2	β	t
Model 1	0,266***			0,242***		
Interes za ravnopravnost homoseksualnih osoba		-0,516***	-17,283		-0,492***	-14,741
Model 2	0,113***			0,103***		
Interes za ravnopravnost homoseksualnih osoba		-0,396***	-13,485		-0,387***	-11,726
Rod ¹		0,181***	6,266		0,124***	3,845
Religioznost		-0,342***	-11,688		-0,323***	-10,015
Model 3	0,023***			0,034***		
Interes za ravnopravnost homoseksualnih osoba		-0,341***	-11,188		-0,316***	-9,165
Rod		0,171***	5,986		0,104**	3,281
Religioznost		-0,315***	-10,801		-0,298***	-9,352
Nastava o seksualnoj orijentaciji		0,073*	2,571		0,133***	4,238
Kontakt s homoseksualnim osobama		0,138***	4,774		0,138***	4,171
Model 4	0,196***			0,221***		
Interes za ravnopravnost homoseksualnih osoba		-90,104***	-3,750		-0,066*	-2,155
Rod		0,045	1,872		-0,033	-1,245
Religioznost		-0,145***	-5,701		-0,135***	-5,001
Nastava o seksualnoj orijentaciji		0,032	1,362		0,036	1,405
Kontakt s homoseksualnim osobama		0,096***	4,008		0,036	1,311
Predrasude prema homoseksualnim osobama		-0,585***	-19,938		-0,656***	-19,300
		R=0,773; R ² =0,598;			R=0,775; R ² =0,600;	
		R _{kor} ² =0,595;			R _{kor} ² =0,597;	
		F(6/818)= 202,452, p<0,001			F(6/675)= 168,870, p<0,001	

ΔR^2 = varijanca objašnjena dodavanjem svakog novog bloka varijabli

β = standardizirani beta koeficijenti

***, p<0,001

¹rod je kodiran kao 1=muškarac i 2= žena.

stvenom razumijevanju problematike (ne) podržavanja prava lezbijki i gejeva u hrvatskom društvu.

Rezultati pokazuju da podržavanje različitih prava izrazito varira. Primjerice, prava gejeva i lezbijki na sklapanje braka i posvajanje djece (te medicinski potpomognutu oplodnju u slučaju lezbijki) u manjoj se mjeri podržavaju od prava na nasljeđivanje imovine nakon smrti partnera/ice ili posjećivanja partnera/ice u bolnici. Pitanje je zašto se baš prava na brak i djecu manje podržavaju od drugih. Objašnjenje možemo tražiti u nalazima istraživanja odrednica stavova prema gejevima i lezbijkama koja ukazuju na to da gejevi i lezbijke predstavljaju posebnu prijatnu tradicionalnim uvjerenjima povezanim s obitelji i tradicionalnim stavovima prema rodnim ulogama (Davies, 2004.; Goodman i Moradi, 2008.; Herek, 1988.; Kerns i Fine, 1994.; Kilian-ski, 2003.; Whitley, 2001.). Prosječna korelacija između tradicionalnih stavova prema rodnim ulogama i stavova prema gejevima i lezbijkama dobivena u meta-analizi iznosi $r=0,44$ (Kite i Whitley, 1996.). Osim toga, s negativnijim stavovima prema gejevima i lezbijkama povezani su i hostilni i benevolentni seksistički stavovi prema muškarcima i ženama (Tomić i Čepulić, 2013.). Osim toga, autoritarne osobe koje pokazuju submisivnost prema autoritetu, agresivnost prema vanjskim grupama te privrženost tradicionalnim vrijednostima propagiranim od strane tih istih autoriteta također imaju negativnije stavove prema gejevima i lezbijkama. U metaanalizi prosječna korelacija autoritarnosti i homofobnih stavova iznosila je $r=0,52$ (Whitley i Lee, 2000.). Štoviše, čini se kako su upravo navedena tradicionalna uvjerenja o muškarcima i ženama i njihovim rodnim ulogama glavni posredujući čimbenik ovog odnosa. Tradicionalni stavovi prema rodnim ulogama tako posreduju 38%, odnosno 48% pove-

zanosti desničarske autoritarnosti i stavova prema lezbijkama odnosno gejevima (Whitley i Ægisdóttir, 2000.), a hostilni i benevolentni stavovi posreduju između 13 i 20% povezanosti desničarske autoritarnosti i stavova prema gejevima/lezbijkama (Račevska, Tomić i Huić, 2014.). Stoga ne čudi kako se najmanje podržavaju upravo ona prava gejeva i lezbijki koja su najuže vezana uz tradicionalno poimanje obitelji (brak i djeca).

U skladu s ovime su i nalazi drugih istraživanja prema kojima su najčešća objašnjenja protivljenju da istospolni parovi posvajaju djecu mišljenje da gejevi i lezbijke nisu dobri roditelji ili da život s istospolnim roditeljima šteti razvoju djece. Tako heteroseksualni sudionici/e australskog istraživanja vjeruju da će djeca koju odgajaju istospolni roditelji iskusiti zbunjenost oko svoje seksualne orijentacije i rodnog identiteta, da je vjerojatnije da će biti homoseksualne orijentacije te da će imati lošije vršnjačke odnose i doživjeti zadirkivanje više nego djeca heteroseksualnih roditelja (Morse, McLaren i McLachlan, 2008.). Slično tome, negativne stavove sudionika/ca norveškog istraživanja prema izjednačavanju roditeljskih prava za istospolne i heteroseksualne parove većinom objašnjava zabrinutost za dobrobit djece koja odrastaju u obiteljima s istospolnim roditeljima (Hollekim, Slaatten i Anderssen, 2012.). S druge strane, literatura pokazuje da za zdravi razvoj djece nije važna seksualna orijentacija roditelja, već toplina i bliskost odnosa djeteta i roditelja (Chan, Raboy i Patterson, 1998.), dok metaanaliza istraživanja o razvoju djece istospolnih i heteroseksualnih roditelja pokazuje da se djeca iz obitelji s istospolnim roditeljima ne razlikuju od djece heteroseksualnih roditelja u kognitivnom, socijalnom i emocionalnom razvoju, usvajanju rodnih uloga i rodnog identiteta, kao ni u svojim seksualnim preferencijama

(Crowl, Ahn i Baker, 2008.). Jedina razlika pokazala se u kvaliteti odnosa između djece i roditelja, pri čemu je taj odnos procijenjen boljim u istospolnim obiteljima. Mogućnost sklapanja braka za istospolne parove također izaziva velike polemike u Hrvatskoj i drugim zemljama. Oni koji podržavaju bračnu jednakost uglavnom navode da svoje stavove temelje na osobnim iskustvima s lezbijkama i gejevima te na svojim uvjerenjima o jednakosti i ljudskim pravima, dok protivnici bračne jednakosti uglavnom navode da su im stavovi utemeljeni na vlastitim moralnim vrijednostima i pozicijama koje zagovaraju vjerski vođe (Herek, 2006.).

Objašnjenje većoj podršci pravima homoseksualnih osoba na zapošljavanje i nasljeđivanje nego na posvajanje djece i brak stoga bi se moglo naći i u različitim okvirima razumijevanja ovih prava, primjerice, okviru građanskih prava nasuprot okviru moralnosti (Loftus, 2001.), ili okviru osobnih sloboda nasuprot okviru jednakosti (Engel, 2013.). U prvom primjeru sudionici/e istraživanja možda prava na zapošljavanje i nasljeđivanje percipiraju iz perspektive građanskih prava i demokratskih vrijednosti prema kojima lezbijke i gejevi trebaju imati jednaka prava kao i heteroseksualni građani u društvu. Za razliku od tih prava, prava na brak i posvajanje djece možda se više shvaćaju pod vidom okvira moralnosti koji, kako navodi Loftus (2001.: 778/9), često zagovara religiozna desnica, a prema kojem se homoseksualne osobe prikazuju kao »hiperseksualizirane, predatorske i devijantne«. Takvo prikazivanje i shvaćanje homoseksualnih osoba kao »moralno sumnjivih« (Loftus, 2001.: 779) može objasniti slabiju podršku pravima lezbijki i gejeva na posvajanje djece i brak.

Različita podrška javnosti pravima homoseksualnih osoba na zapošljavanje nasuprot pravima na brak i posvajanje također

se može objasniti i shvaćanjem tih prava iz perspektive osobne slobodne nasuprot perspektivi jednakosti (Engel, 2013.). Prema Engelu (2013.), javnost više podržava prava lezbijki i gejeva kao pojedinaca/ki da žive autonomno i slobodno od diskriminacije i nepravde, što se vidi na primjeru prava na jednake šanse pri zapošljavanju, dok manje podržavaju prava u kojima se lezbijke i gejeve treba prepoznati, ne samo kao pojedince/ke, već kao jednake heteroseksualnoj većini, što uključuje i prava istospolnih parova na jednak pristup braku i posvajanju djece. Imajući u vidu rezultate našeg istraživanja i navedena objašnjenja, možemo zaključiti da sudionici/e istraživanja imaju ambivalentan odnos prema pravima lezbijki i gejeva, što je u skladu i sa stranim istraživanjima koja također naglašavaju da podržavanje prava ovisi o specifičnom pravu koje se ispituje (Craig, Martinez, Kane i Gainous, 2005.). Ovo dalje potvrđuje važnost ispitivanja različitih aspekata navedenih prava ako želimo dobiti potpuniju sliku o podršci javnosti LGBT osobama i njihovim pravima.

Jedan od ciljeva istraživanja bio je provjeriti rodne razlike u podržavanju pojedinih prava, i to iz perspektive sudionika/ce istraživanja (muškarac/žena), te iz perspektive objekta stava (gej/lezbijka). Za razliku od očekivanog interakcijskog efekta prema kojem bi žene općenito imale pozitivnije stavove i prema pravima gejeva i prema pravima lezbijki u odnosu na muškarce, dok bi muškarci imali pozitivnije stavove prema pravima lezbijki nego prema pravima gejeva, ovaj efekt pokazao se statistički neznačajnim na razini ukupne skale te svake pojedine tvrdnje. No, kada je riječ o efektu roda, rezultati su pokazali da su žene imale pozitivnije stavove prema pravima lezbijki i gejeva nego muškarci na ukupnom rezultatu na skali i na pojedinih tvrdnjama. Ovi rezultati u skladu su sa

spoznajama iz američkih istraživanja koja ispituju rodne razlike u stavovima prema homoseksualnosti, stavovima prema lezbijkama i gejevima, te podržavanju prava na usvajanje djece i nediskriminiranje homoseksualnih osoba prilikom zapošljavanja (Kite i Whitley, 1998.; Herek, 2002.; Herek i Capitano, 1995., 1996., 1999.). Da su muškarci homonegativnijih stavova od žena također pokazuju i istraživanja na hrvatskim studentima/cama (Parmač, 2005.) te reprezentativnim uzorcima odraslih muškaraca i žena u Hrvatskoj i Sloveniji (Jugović i Ančić, 2013.). Jedno od objašnjenja zašto su muškarci negativnijih stavova prema homoseksualnim osobama može biti zato što muškarci mogu osjećati pritisak da iskažu heteroseksističke stavove kako bi time potvrdili svoju maskulinitet (Killianski, 2003.; Nierman, Thompson, Bryan i Mahaffey 2007.; Theodore i Basow, 2000.). Naime, homoseksualna orijentacija se može percipirati kršenjem tradicionalnih rodni normi (Kite i Deaux, 1987.), dok je pritisak na konformiranje rigidnim rodni ulogama snažniji za muškarce nego žene zbog povezivanja muške rodne uloge s većim statusom i privilegijama u društvu (Kite i Whitley, 1998.). Drugo objašnjenje manje negativnih stavova muškaraca prema lezbijkama nego prema gej muškarcima je u erotiziranoj slici koju muškarci mogu imati o lezbijkama, a koju nemaju prema gejevima. Američko istraživanje provedeno na heteroseksualnim studentima/cama pokazalo je da muškarci imaju pozitivnije afektivne i vrednujuće (evaluativne) reakcije od žena na filmove seksualnog sadržaja u kojima se prikazuje lezbijski par, dok su reakcije žena i muškaraca bile slične kada je riječ o filmu u kojem je prikazan muški homoseksualni par (Kelley, Byrne, Greenlinger i Murnen, 1997.). Upravo ta erotizirana slika lezbijki od strane muškaraca ili njezin izostanak mogli bi objasniti zašto

se interakcijski efekt roda sudionika/ce i objekta stava javlja kada se ispituje opći stav prema gejevima i lezbijkama, no ne i kada se ispituju stavovi prema pravima gejeva i lezbijki. Naime, za pretpostaviti je da pozitivniji osjećaj muškaraca prema lezbijkama zbog erotizacije predodžbe o njima čini jednu od komponenti općeg stava prema njima, dok te komponente nema kada je riječ o stavovima prema njihovim pravima.

Također smo željele provjeriti pruža li se različita podrška pravima gejeva u odnosu na prava lezbijki. Razlike nije bilo u podršci pravima lezbijki i gejeva na zapošljavanje, posjećivanje u bolnici i sklapanje braka, dok se pravo gejeva na nasljeđivanje imovine nakon smrti partnera više podržalo nego pravo lezbijki na nasljeđivanje imovine nakon smrti partnerice. Ovo posljednje može se objasniti tradicionalnim rodni normama vezanim uz nasljeđivanje imovine u hrvatskom društvu, budući da je istraživanje rodne diskriminacije na reprezentativnom uzorku žena i muškaraca iz Hrvatske pokazalo da su žene te koje su u većoj mjeri zakinute za obiteljsku imovinu nego muškarci (Kamenov i Jugović, 2011.). Nadalje, prava lezbijki na usvajanje djece općenito i posvajanje biološkog djeteta partnerice više su se podržala nego ista prava u slučaju gejeva. Slično tome dobilo se i u talijanskom istraživanju na starijim heteroseksualnim osobama koje su pozitivnije procijenile heteroseksualne roditelje i majke lezbijke nego gej očeve (Baiocco, Nardelli, Pezzuti i Lingiardi, 2013.). Moguće objašnjenje slabijoj podršci pravu gejeva nego lezbijki na usvajanje djece može biti u tradicionalnim stavovima prema rodni ulogama prema kojima se žene više povezuje uz brigu za djecu nego muškarce. Primjerice, od žena se više nego od muškaraca očekuje briga o djeci (Beere, King, King i Beere, 1984.; Bem, 1974.), odnosno od djevojaka više nego od mla-

dića da vole bebe i malu djecu (Jugović i Kamenov, 2008.). Pretpostavljamo da se te rodne razlike generaliziraju i na osobe homoseksualne orijentacije pri čemu se onda briga o djeci, odnosno roditeljska uloga, smatra prikladnijom za lezbijke nego gej muškarce.

Drugi cilj istraživanja bio je ispitati prediktore stavova o pravima lezbijki i gejeva. Naj snažniji prediktor stavova prema pravima gejeva i lezbijki su moderne predrasude prema homoseksualnim osobama. Ovdje valja naglasiti da rezultati ne impliciraju uzročno-posljedičnu vezu između modernih predrasuda i stavova prema pravima budući da je riječ o korelacijskom istraživanju te da se također može očekivati da su navedeni stavovi prediktori predrasuda ili da oba koncepta objašnjava neka treća varijabla. No, u postavljanju regresijskog modela vodile smo se hipotezom da općenitiji, širi konstrukti kao što su predrasude objašnjavaju specifičniji konstrukt kao što su stavovi prema specifičnim pravima, a ne obrnuto. Nalaz da moderne predrasude prema homoseksualnim osobama objašnjavaju stavove prema pravima gejeva i lezbijki u skladu je s australskim istraživanjem u kojem su seksualne predrasude bile ključni prediktor stavova prema istospolnim roditeljima (Morse, McLaren i McLachlan, 2008.) te američkim istraživanjem u kojem se pokazalo da su moderne predrasude prema gejevima i lezbijkama bile povezane s negativnim procjenama lezbijki i gejeva kao roditelja (Massey, Merriwether i Garcia, 2013.). Moderna homonegativnost, odnosno moderne predrasude prema homoseksualnim osobama obuhvaćaju uvjerenja da lezbijke i gejevi zahtijevaju nepotrebne društvene promjene, da su diskriminacija i predrasude stvar prošlosti i da gejevi i lezbijke stavljaju prevelik naglasak na svoju seksualnost i time postaju odgovorni za svoju marginalizaciju (Morrison

i Morrison, 2002.), ili slično tome, uključuju mišljenje da se diskriminacija više ne događa, nepriznavanje uloga tradicionalno povezanih s heteroseksualnošću kao što su brak ili roditeljstvo te negativne stavove vezane uz vidljivost odnosno izražavanje gej ili lezbijskog identiteta (Gato, Fontaine i Carneiro, 2012.; Hegarty, 2006.). Budući da se moderni heteroseksizam zapravo odnosi na mišljenje da osobe homoseksualne orijentacije traže nešto što im ne pripada i na odbijanje njihovog napora za promjenu *statusa quo*, nije nelogično što su sudionici/ce istraživanja, koji na taj način razmišljaju, upravo oni koji ne žele priznati jednaka prava homoseksualnim osobama kakva imaju heteroseksualne osobe, odnosno koji žele održati *status quo* po pitanju (ne)jednakosti prava.

Religioznost je drugi po snazi prediktor stavova prema pravima gejeva i lezbijki. Ovaj rezultat je u skladu s brojnim istraživanja o povezanosti religioznosti sa stavovima prema lezbijkama i gejevima te njihovim pravima. Primjerice, religioznost je bila važna odrednica homonegativnosti u jugoistočnoj Europi (Brajdić Vuković i Štulhofer, 2012.), a religiozne osobe u Hrvatskoj i Sloveniji u većoj su mjeri podupirale heteroseksizam nego nereligiozne osobe (Jugović i Ančić, 2013.). Metaanaliza istraživanja o povezanosti religioznosti sa stavovima prema gejevima i lezbijkama također je pokazala da su različiti oblici religioznosti (poput čestine odlaska na vjerske službe, religijskog fundamentalizma i samoprocjene religioznosti) povezani s negativnijim stavovima prema ovoj skupini (Whitley, 2009.). Whitley (2009.) ovakve povezanosti objašnjava time da mnoge religije doživljavaju homoseksualnost kao pojavu koja je u suprotnosti njihovom vrijednosnom sustavu, a homoseksualne osobe kao one koje krše tradicionalne norme vezane uz njihovu vjeru. U skladu s time

se lezbijke i gejeve unutar različitih religija osuđuju, a predrasude prema njima dozvoljavaju (Duck i Hunsberger, 1999.).

Veći stupanj kontakta s homoseksualnim osobama objasnio je veću podršku pravima gejeva (a lezbijki do zadnjeg koraka kada su u analizu dodane predrasude), što je u skladu sa stranim istraživanjima koja pokazuju da je veći stupanj kontakta s homoseksualnim osobama povezan s pozitivnijim stavovima prema toj skupini (Herek i Glunt, 1993.; Hinrichs i Rosenberg, 2002.; Sakalli i Ugurlu, 2001.). Ovi nalazi mogu se objasniti Allportovom hipotezom kontakta (Brown, 2006.) prema kojoj kontakt između pripadnika/ca skupina među kojima postoje negativni stavovi može dovesti do promjene stavova prema pozitivnijim vrijednostima kada se taj kontakt odvija pod određenim okolnostima (npr. kada je kontakt čest, dug, kada postoji zajednička suradnja i podjednak status pripadnika/ca obje skupine, kada pripadnici/e skupina dolaze u interakciju s tipičnim i atipičnim pripadnicima/ama druge skupine itd.).

Valja se osvrnuti i na razliku između rezultata Modela 3 u odnosu na Model 4 u kojem su dodane moderne predrasude prema homoseksualnim osobama. Naime, varijable rod i nastava o seksualnoj orijentaciji koje su bile značajni prediktori stavova prema gejevima i lezbijkama u Modelu 3, nakon uključivanja modernih predrasuda u Modelu 4 su prestale biti statistički značajne. Budući da su varijable rod i nastava o seksualnoj orijentaciji značajni prediktori stavova prema pravima kada moderne predrasude nisu uključene u analizu, a da postaju neznačajne kada se moderne predrasude uključe u analizu, te da su moderne predrasude značajan prediktor navedenih stavova, moguće je da su moderne predrasude medijator povezanosti roda i nastave o seksualnoj orijentaciji sa stavovima prema homoseksualnim osobama, što bi budu-

ća istraživanja trebala provjeriti. Stupanj kontakta s homoseksualnim osobama značajan je prediktor stavova prema pravima gejeva i lezbijki u Modelu 3, no u Modelu 4 ostaje značajan prediktor samo stavova prema pravima gejeva uz smanjivanje beta pondera, a prestaje biti značajan prediktor stavova prema lezbijkama. Ovakav nalaz također može ukazivati na postojanje djelomične odnosno potpune medijacije što bi također trebalo provjeriti u budućim istraživanjima.

Ograničenje ovog istraživanja je što je provedeno na prigodnom studentskom uzorku u kojem su dominantno zastupljene žene i studenti/ce s društveno-humanističkih ili pomagačkih studija, zbog čega se rezultati s oprezom trebaju interpretirati, pogotovo kada se želi zaključavati na širu studentsku populaciju. Naime, strana istraživanja pokazuju kako studenti društveno-humanističkih i pomagačkih studija imaju pozitivnije stavove prema gejevima i lezbijkama (Schellenberg, Hirt i Sears, 1999.), a i prema njihovim pravima (Costa i sur., 2014.). Veći udio studenata ovih studijskih grupa vjerojatno je doveo do smanjenja varijabiliteta u našem kriteriju, te tako mogao utjecati na rezultate regresijskih analiza. Unatoč tome, treba napomenuti i prednost ovog uzorka budući da uključuje studente/ice s različitih hrvatskih sveučilišta, a ne samo sa Sveučilišta u Zagrebu.

Osim toga, istraživanjem nismo obuhvatili velik dio populacije mladih osoba koji su, kao i studenti, na samom početku punopravnog sudjelovanja u javnom i političkom životu hrvatskog društva, no koji se ne odlučuju na studij nakon srednjoškolskog obrazovanja. S obzirom da istraživanja pokazuju kako je stupanj obrazovanja važan faktor pozitivnosti stavova prema gejevima i lezbijkama i njihovim pravima, vjerujemo kako bi ova populacija bila u manjoj mjeri sklona podržavati prava lezbijki

i gejeva, te bi ih u budućim istraživanjima sigurno bilo zanimljivo ispitati. Međutim, kako su neki autori pokazali, stupanj obrazovanja te dob, oboje kontrolirani odabirom studentske populacije, nisu glavni prediktori stavova prema pravima gejeva i lezbijki već su važni zbog svoje povezanosti s religioznošću i političkim opredjeljenjem (Schwartz, 2010.). Zbog toga smatramo da naši nalazi pružaju važne spoznaje o prediktorima stavova prema pravima gejeva i lezbijkama unatoč ograničavanju uzorka na studentsku populaciju.

Također treba navesti da su u ovom istraživanju ispitana samo neka od brojnih prava gejeva i lezbijki, tako da valja imati na umu da ovo nije sveobuhvatan popis prava (npr. nije ispitano pravo na dobivanje skrbništva nad djetetom, na surogat majčinstvo, na prava iz mirovinskog i zdravstvenog sustava itd.). Globalna mjera religioznosti i jedno pitanje o kontaktu također predstavljaju ograničenje istraživanja. Iako naši nalazi pružaju spoznaje o njihovoj važnosti predikcije stavova prema pravima gejeva i lezbijki, buduće studije trebale bi na sveobuhvatniji način ispitati oba ova konstrukta.

Osim toga, homoseksualna orijentacija sudionika/ca ispitala se pomoću odgovora »smatram se homoseksualcem/ lezbijkom« na pitanje o kontaktu s osobama homoseksualne orijentacije, na temelju čega su iz analiza izostavljeni sudionici/e homoseksualne orijentacije. Ovakav način mjerenja mogao je rezultirati svrstavanjem dijela neheteroseksualnih osoba u heteroseksualne osobe (na primjer, onih koji bi za sebe rekli da su uglavnom heteroseksualne orijentacije) i eventualnom pristranošću rezultata u smjeru većeg podržavanja prava, manjeg izražavanja predrasuda prema homoseksualnosti i većeg kontakta s homoseksualnim osobama (ako pretpostavljamo da su homoseksualne i biseksualne osobe manje

homofobne i imaju veći kontakt s homoseksualnim osobama). Iako je ovakav način mjerenja ekonomičan, u budućim istraživanjima preporuča se seksualnu orijentaciju ispitati eksplicitno kao zasebnu mjeru, uzimajući u obzir cijeli njezin kontinuum. Ograničenje je također korelacijski nacrt istraživanja koji onemogućuje kauzalno zaključivanje, već samo utvrđuje povezanosti među varijablama što je nedostatak koji bi se mogao ukloniti jedino longitudinalnim praćenjem sudionika/ca.

Doprinos ovog istraživanja je u tome što je prvi put ispitani stav heteroseksualnih osoba prema pravima gejeva i lezbijki u hrvatskom društvu, za razliku od većine istraživanja u kojima se pokušava objasniti stav prema homoseksualnim osobama općenito (npr. Mušica i sur., 2013.; Tomić, Huić i Čepulić, 2013.) ili prema pojedinom pravu homoseksualnih osoba (npr. Palašek, Bagić i Čepić, 2002.). Naime, Takács i Szalma (2013.) pokazale su da stav prema pravu istospolnih parova, primjerice, na posvajanje djece, mjeri različit aspekt homofobije nego indikatori homofobije koji su više općeniti (i odnose se npr. na neprihvatanje homoseksualnih susjeda, stava da bi gejevi i lezbijke trebali živjeti slobodno svoj život kako žele i stava o tome je li homoseksualnost opravdana), te naglašavaju da bi se u istraživanjima trebali koristiti rafiniraniji mjerni instrumenti za ispitivanje homofobije. Drugi doprinos našeg istraživanja je također što se odvojeno ispituju stavovi prema pravima lezbijki od stavova prema pravima gejeva, budući da se ti stavovi mogu razlikovati, kao što je to bio slučaj u ovom istraživanju vezano uz npr. prava na usvajanje djece.

Implikacije ovog istraživanja za javne politike, koje imaju za cilj smanjenje diskriminacije lezbijki i gejeva, su da je potrebno razbijati predrasude pružanjem znanstveno utemeljenih informacija, kako se stavovi o

pravima lezbijki i gejeva ne bi temeljili na predrasudama. Naime, moderne predrasude prema homoseksualnim osobama pokazale su se najснаžnijim prediktorom slabije podrške pravima lezbijki i gejeva, što je valjan argument za prijedlog osmišljavanja edukacijsko-informativnih programa kojima bi se javnost informirala i senzibilizirala o tome da homoseksualne osobe nemaju ista prava kao heteroseksualne osobe na zakonodavnoj razini, a posebice ne u svakodnevnom životu, te da ih se diskriminira i otvoreno napada, te da je cilj javnih zbivanja koje organiziraju LGBT udruge, poput povorki ponosa, ukazivanje na navedene probleme i povećanje vidljivosti. Imajući u vidu vrlo širok raspon podrške različitim pravima, prilikom osmišljavanja strategija za povećanje tolerancije i izjednačavanje prava LGBT osoba s pravima koja uživaju heteroseksualne osobe, valjalo bi osmisлити specifične aktivnosti usmjerene na pojedina od tih prava. Također bi valjalo dodatno istražiti zbog čega se prava na sklapanje braka ili posvajanje djece u znatno manjoj mjeri podržavaju od nekih drugih prava.

LITERATURA

- Akrami, N., Ekehammar, B., & Araya, T. (2000). Classical and modern racial prejudice: A study of attitudes toward immigrants in Sweden. *European Journal of Social Psychology, 30*(4), 521-532. doi: 10.1002/1099-0992 (200007/08)30:4<521:: AID-EJSP5>3.0.CO;2-N
- Akrami, N., Ekehammar, B., Claesson, M., & Sonnander, K. (2006). Classical and modern prejudice: Attitudes toward people with intellectual disabilities. *Research in developmental disabilities, 27*(6), 605-617. doi: 10.1016/j.ridd.2005.07.003
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist, 55*(5), 469-480. doi: 10.1037/0003-066X.55.5.469
- Aronson, E., Wilson, T. D., & Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Avery, A., Chase, J., Johansson, L., Litvak, S., Montero, D., & Wydra, M. (2007). America's changing attitudes toward homosexuality, civil unions, and samegender marriage. *Social Work, 52*, 71-79. doi: 10.1093/sw/52.1.71
- Beere, C. A., King, D. W., Beere, D. B., & King, L. A. (1984). The sex-role egalitarianism scale: A measure of attitude toward equality between sexes. *Sex Roles, 10*, 563-576. doi: 10.1007/BF00287265
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 42*(2), 155-162. doi: 10.1037/h0036215
- Baiocco, R., Nardelli, N., Pezzuti, L., & Lingiardi, V. (2013). Attitudes of Italian heterosexual older adults towards lesbian and gay parenting. *Sexuality Research & Social Policy, 10*(4), 285-292. doi: 10.1007/s13178-013-0129-2
- Brajdić Vuković, M., & Štulhofer, A. (2012). 'The whole universe is heterosexual!' Correlates of homonegativity in seven South-East European countries. In K. Ringdal & A. Simkus Abingdon (Eds.), *The Aftermath of War: Experiences and Social Attitudes in the Western Balkans* (pp. 217-234). Abington: Ashgate.
- Brewer, P. R. (2003). Values, political knowledge, and public opinion about gay rights. *Public Opinion Quarterly, 67*(2), 173-201. doi: 10.1086/374397
- Brown, R. (2006). *Grupni procesi*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Case, K., & Stewart, B. (2010a). Changes in diversity course student prejudice and attitudes toward heterosexual privilege and gay marriage. *Teaching of Psychology, 37*(3), 172-177. doi: 10.1080/00986283.2010.488555
- Case, K., & Stewart, B. (2010b). Heterosexual privilege awareness, prejudice, and support of gay marriage among diversity course students. *College Teaching, 58*(1), 3-7. doi: 10.1080/87567550903252843
- Chan, R. W., Raboy B., & Patterson, C. J. (1998). Psychosocial adjustment among children conceived via donor insemination by lesbian and heterosexual mothers. *Child Development, 69*(2), 443-457. doi: 10.1111/j.1467-8624.1998.tb06201.x

- Craig, S. C., Martinez, M. D., Kane, J. G., & Gaimous, J. (2005). Core values, value conflict, and citizens' ambivalence about gay rights. *Political Research Quarterly*, 58(1), 5-17. doi: 10.1177/106591290505800101
- Crowl, A., Ahn, S., & Baker, J. (2008). A meta-analysis of developmental outcomes for children of same-sex and heterosexual parents. *Journal of GLBT Family Studies*, 4(3), 385-407. doi: 10.1080/15504280802177615
- Costa, P. A., Almeida, R., Anselmo, C., Ferreira, A., Pereira, H., & Leal, I. (2014). University students' attitudes toward same-sex parenting and gay and lesbian rights in Portugal. *Journal of homosexuality*, 61(12), 1667-1686. doi: 10.1080/00918369.2014.951253
- Davies, M. (2004). Correlates of negative attitudes toward gay men: Sexism, male role norms, and male sexuality. *Journal of Sex Research*, 41(3), 259-266. doi: 10.1080/00224490409552233
- Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (1986). *Prejudice, discrimination, and racism*. San Diego, CA: Academic Press.
- Duck, R. J., & Hunsberger, B. (1999). Religious orientation and prejudice: The role of religious proscription, rightwing authoritarianism, and social desirability. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 9(3), 157-179. doi: 10.1207/s15327582ijpr0903_1
- Engel, S. M. (2013). Frame spillover: Media framing and public opinion of a multifaceted LGBT rights agenda. *Law & Social Inquiry*, 38(2), 403-441. doi: 10.1111/j.1747-4469.2012.01319.x
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2013). EU LGBT Survey, Results at a glance. Dostupno na http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf
- Gato, J., Fontaine, A. M., & Carneiro, N. S. (2012). Multidimensional scale of attitudes toward lesbians and gay men: Construction and preliminary validation. *Paidéia*, 22(51), 11-20. doi: 10.1590/S0103-863X2012000100003
- Gelbal, S., & Duyan, V. (2006). Attitudes of university students toward lesbians and gay men in Turkey. *Sex Roles*, 55(7-8), 573-579. doi: 10.1007/s11199-006-9112-1
- Goodman, M. B., & Moradi, B. (2008). Attitudes and behaviors toward lesbian and gay persons: Critical correlates and mediated relations. *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 371-384. doi: 10.1037/0022-0167.55.3.371
- Grapes, K. (2006). Ignorant discrimination: How education levels affect attitudes toward homosexuality and gay rights. *Sociological Viewpoints*, 22, 51-59.
- Hawkins, R. M. (1993). How does the study of a course in "The Psychology of Human Sexuality" affect one's values?. *Australian Journal of Marriage and Family*, 14, 2-9. doi: 10.1080/1034652X.1993.11004453
- Hebl, M., Law, C., & King, E. B. (2010). Heterosexism. In J. Dovidio (Ed), *The handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hegarty, P. (2006). Where's the sex in sexual prejudice?. *Lesbian & Gay Psychology Review*, 7(3), 264-275.
- Herek, G. M. (1984). Beyond "homophobia": A social psychological perspective on attitudes toward lesbians and gay men. *Journal of Homosexuality*, 10(1-2), 1-21. doi: 10.1300/J082v10n01_01
- Herek, G. M. (1988). Heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men: Correlates and gender differences. *The Journal of Sex Research*, 25(4), 451-477. doi: 10.1080/00224498809551476
- Herek, G. M. (2000). The psychology of sexual prejudice. *Current directions in psychological science*, 9(1), 19-22. doi: 10.1111/1467-8721.00051
- Herek, G. M. (2002). Gender gaps in public opinion about lesbians and gay men. *Public Opinion Quarterly*, 66(1), 40-66. doi: 10.1086/338409
- Herek, G. M. (2006). *Understanding public opinion about same-sex relationships in the United States*. American Psychological Association 2006 Convention Presentation.
- Herek, G. M., & Capitanio, J. P. (1995). Black heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men in the United States. *Journal of Sex Research*, 32(2), 95-105. doi: 10.1080/00224499509551780

- Herek, G. M., & Capitanio, J. P. (1996). Some of my best friends': Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(4), 412-424. doi: 10.1177/0146167296224007
- Herek, G. M., & Capitanio, J. P. (1999). Sex differences in how heterosexuals think about lesbians and gay men: Evidence from survey context effects. *Journal of Sex Research*, 36(4), 348-360. doi: 10.1080/00224499909552007
- Herek, G. M., & Glunt, E. K. (1993). Interpersonal contact and heterosexuals' attitudes toward gay men: Results from a national survey. *Journal of Sex Research*, 30(3), 239-244. doi: 10.1080/00224499309551707
- Hinrichs, D. W., & Rosenberg, P. J. (2002). Attitudes toward gay, lesbian and bisexual persons among heterosexual liberal arts college students. *Journal of Homosexuality*, 43(1), 61-84. doi: 10.1300/J082v43n01_04
- Hollekim, R., Slaatten, H., & Anderssen, N. (2012). A nationwide of Norwegian beliefs about same-sex marriage and lesbian and gay parenthood. *Sexuality Research & Social Policy*, 9(1), 15-30. doi: 10.1007/s13178-011-0049-y
- Jugović, I., & Ančić, B. (2013). Effects of religiosity and spirituality on gender roles and homogeneity in Croatia and Slovenia. In N. Furlan Štante & M. Harcet (Eds.), *Spirituality of Balkan women breaking boundaries: The voices of women of ex-Yugoslavia* (pp. 91-115). Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Jugović, I., & Kamenov, Ž. (2008). Razvoj instrumenta za ispitivanje rodni uloga u adolescenciji. *Suvremena psihologija*, 11(1), 93-106. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/121085>
- Juras, S. (2009). *Izveštaj o stanju ljudskih prava seksualnih i rodni manjina u 2009. godini u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Lezbijaska grupa Kontra.
- Kamenov, Ž., & Jugović, I. (2011). Percepcija, iskustvo i stavovi o rodnoj (ne)ravnopravnosti u obitelji. U Ž. Kamenov & B. Galić (ur.), *Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj: Istraživanje „Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u Republici Hrvatskoj“* (str. 120-142). Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH.
- Kelley, K., Byrne, D., Greendlinger, V., & Murnen, S. K. (1997). Content, sex of viewer, and dispositional variables as predictors of affective and evaluative responses to sexually explicit films. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 9(2), 53-71. doi: 10.1300/J056v09n02_04
- Kerns, J. G., & Fine, M. A. (1994). The relation between gender and negative attitudes toward gay men and lesbians: Do gender role attitudes mediate this relation?. *Sex Roles*, 31(5-6), 297-307. doi: 10.1007/BF01544590
- Kilianski, S. E. (2003). Explaining heterosexual men's attitudes toward women and gay men: The theory of exclusively masculine identity. *Psychology of Men & Masculinity*, 4(1), 37-56. doi: 10.1037/1524-9220.4.1.37
- Kite, M. E., & Deaux, K. (1987). Gender beliefs systems: Homosexuality and implicit inversion theory. *Psychology of Women Quarterly*, 11(1), 83-96. doi: 10.1111/j.1471-6402.1987.tb00776.x
- Kite, M. E., & Whitley, B. E. Jr. (1996). Sex differences in attitudes toward homosexual persons, behaviors and civil rights: A meta-analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(4), 336-353. doi: 10.1177/0146167296224002
- Kite, M. E., & Whitley, B. E. (1998). Do heterosexual men and women differ in their attitudes toward homosexuality? A conceptual and methodological analysis. In G. M. Herek (Ed.), *Stigma and sexual orientation: Understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals* (pp. 39-61). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kurdek, L. A. (1988). Correlates of negative attitudes toward homosexuals in heterosexual college students. *Sex Roles*, 18(11-12), 727-738. doi: 10.1007/BF00288057
- LaMar, L., & Kite, M. (1998). Sex differences in attitudes toward gay men and lesbians: A multidimensional perspective. *The Journal of Sex Research*, 35(2), 189-196. doi: 10.1080/00224499809551932
- Lauri, A. (1999). *Provjera Pettigrewovih postavki o izraženosti krajnje atribucijske pogreške*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.

- Loftus, J. (2001). America's liberalization in attitudes toward homosexuality, 1973 to 1998. *American Sociological Review*, 66(5), 762-782. doi: 10.2307/3088957
- Ljetna psihologijska škola (2003). (De)stigmatizacija marginalnih skupina. Neobjavljeni rezultati.
- Massey, S. G., Merriwether, A., & Garcia, J. (2013). Modern prejudice and same-sex parenting: Shifting judgments in positive and negative parenting situations. *Journal of GLBT Family Studies*, 9(2), 129-151. doi: 10.1080/1550428X.2013.765257
- McConahay, J. B. (1986). Modern racism, ambivalence and the Modern Racism Scale. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, discrimination, and racism* (pp. 92-125). San Diego, CA: Academic Press.
- Morrison, M. A., & Morrison, T. G. (2002). Development and validation of a scale measuring modern prejudice toward gay men and lesbian women. *Journal of Homosexuality*, 43(2), 15-37. doi: 10.1300/J082v43n02_02
- Morse, C. N., McLaren, S., & McLachlan, A. J. (2008). The attitudes of Australian heterosexuals toward same-sex parents. *Journal of GLBT Family Studies*, 3(4), 425-455. doi: 10.1300/J461v03n04_04
- Mušica, T., Dumančić, M., Radoš, L., Davidović, N., Parmač Kovačić, M., & Kamenov, Ž. (2013). *Jesu li se u posljednjih 10 godina promijenili stavovi hrvatskih studenata o osobama homoseksualne orijentacije?*. Izlaganje na skupu 21. Danima Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb.
- Nierman, A. J., Thompson, S. C., Bryan, A., & Mahaffey, A. L. (2007). Gender role beliefs and attitudes toward lesbians and gay men in Chile and the U.S. *Sex Roles*, 57(1-2), 61-67. doi: 10.1007/s11199-007-9197-1
- Ohlander, J., Batalova, J., & Treas, J. (2005). Explaining educational influences on attitudes toward homosexual relations. *Social Science Research*, 34(4), 781-799. doi: 10.1016/j.ssresearch.2004.12.004
- Olson, L. R., Cadge, W., & Harrison, J. T. (2006). Religion and public opinion about same-sex marriage. *Social Science Quarterly*, 87(2), 340-360. doi: 10.1111/j.1540-6237.2006.00384.x
- Palašek, M., Bagić, D., & Čepić, A. (2002.) *Ljudska prava i stavovi o homoseksualnim osobama*. Zagreb: Agencija Puls, CARANA Corporation.
- Parmač, M. (2005). *Stavovi studenata prema osobama homoseksualne orijentacije*. (Diplomski rad). Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Pikić, A., & Jugović, I. (2006). *Violence against lesbians, gays and bisexuals in Croatia: research report*. Zagreb: Kontra.
- Račevska, E., Tomić, I., & Huić, A. (2014). Autoritarnost i stavovi prema homoseksualnim osobama: Posredujuća uloga seksističkih uvjerenja o ženama i muškarcima. Izlaganje na 19. danima psihologije u Zadru.
- Sakalli, N., & Ugurlu, O. (2001). Effects of social contact with homosexuals on heterosexual Turkish university students' attitudes toward homosexuality. *Journal of Homosexuality*, 42(3), 53-62. doi: 10.1300/J082v42n03_04
- Seltzer, R. (1992). The social location of those holding anti-homosexual attitudes. *Sex Roles*, 26(9-10), 391-398. doi: 10.1007/BF00291550
- Schellenberg, E. G., Hirt, J., & Sears, A. (1999). Attitudes toward homosexuals among students at a Canadian university. *Sex Roles*, 40(1-2), 139-152. doi: 10.1023/A:1018838602905
- Schwartz, J. (2010) Investigating differences in public support for gay rights issues. *Journal of Homosexuality*, 57(6), 748-759. doi: 10.1080/00918369.2010.485875
- Smith, S. J., Axelton, A. M., & Saucier, D. A. (2009). The effects of contact on sexual prejudice: A meta-analysis. *Sex Roles*, 61(3-4), 178-191. doi: 10.1007/s11199-009-9627-3
- Swim, J. K., Aikin, K. J., Hall, W. S., & Hunter, B. A. (1995). Sexism and racism: Old-fashioned and modern prejudices. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(2), 199-214. doi: 10.1037/0022-3514.68.2.199
- Štulhofer, A., & Rimac, I. (2009). Determinants of homonegativity in Europe. *Journal of Sex Research*, 46(1), 24-32. doi: 10.1080/00224490802398373
- Takács, J., & Szalma, I. (2013). How to measure homophobia in an international comparison. *Družboslovne razprave*, 29(73), 11-42. Do-

- stupno na <http://druzboslovne-razprave.org/clanek/pdf/2013/73/2/>
- Theodore, P. S., & Basow, S. A. (2000). Heterosexual masculinity and homophobia: A reaction to the self? *Journal of Homosexuality*, 40(2), 31-48. doi: 10.1300/J082v40n02_03
- Tomić, I., Huić, A., & Čepulić, D. B. (2013). Seksiistički stavovi, desničarska autoritarnost i stavovi prema gejevima i lezbijkama. Izlaganje na skupu Savremeni trendovi u psihologiji, Novi Sad.
- Tomić, I., & Čepulić, D. B. (2013). Predviđanje homofobije: uloga demografskih obilježja, kontakta s homoseksualnom populacijom i ambivalentnih stavova prema ženama i muškarcima. (Neobjavljeni rad). Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Waterman, A. D., Reid, J. D., Garfield, L. D., & Hoy, S. J. (2001). From curiosity to care: Heterosexual student interest in sexual diversity courses. *Teaching of Psychology*, 28(1), 21-26. doi: 10.1207/S15328023TOP2801_05
- Whitley Jr, B. E. (2001). Gender-role variables and attitudes toward homosexuality. *Sex Roles*, 45(11-12), 691-721. doi: 10.1023/A:1015640318045
- Whitley Jr, B. E. (2009). Religiosity and attitudes toward lesbians and gay men: A meta-analysis. *International Journal for the Psychology of Religion*, 19(1), 21-38. doi: 10.1080/10508610802471104
- Whitley Jr, B. E., & Ægisdóttir, S. (2000). The gender belief system, authoritarianism, social dominance orientation, and heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men. *Sex Roles*, 42(11-12), 947-967. doi: 10.1023/A:1007026016001
- Whitley Jr, B. E., & Lee, S. E. (2000). The relationship of authoritarianism and related constructs to attitudes toward homosexuality. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(1), 144-170. doi: 10.1111/j.1559-1816.2000.tb02309.x
- Wood, P. B., & Bartkowski, J. P. (2004). Attribution style and public policy attitudes toward gay rights. *Social Science Quarterly*, 85(1), 58-74. doi: 10.1111/j.0038-4941.2004.08501005.x

Summary

STUDENT ATTITUDES TOWARD THE RIGHTS OF HOMOSEXUAL PERSONS

Aleksandra Huić

*Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Ivana Jugović

*Centre for Educational Research and Development
Institute for Social Research in Zagreb
Zagreb, Croatia*

Željka Kamenov

*Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Current public debates in Croatia brought the issues of gay and lesbian civil rights to the forefront of scientific interest. So far, Croatian researches were mostly interested in the determinants of general attitudes towards gays and lesbians, while research on attitudes toward their civil rights remained neglected. Our study aimed to investigate student attitudes toward gay and lesbian civil rights, which is especially interesting because the study was conducted in the moment when the Life Partnership Act for the Persons of the Same Sex, which is now in force, was being prepared. In the study also deals with gender differences in the support of gay and lesbian civil rights. The determinants of attitudes toward gay and lesbian civil rights - gender, religiosity, social contact with gays and lesbians, courses on the topic of homosexuality and modern prejudice toward homosexual persons were also analysed. A total of 1551 heterosexual students from the University of Zagreb, University of Rijeka, University of Split and University of Osijek participated in the study. We used Attitudes toward gay/lesbian civil rights scale, Modern prejudice toward homosexual persons scale and we asked participants about their contact with gays/lesbians, religiosity, courses on the topic of homosexuality at the university and their interest in gay and lesbian issues. Students held the most favourable attitudes toward gay and lesbian employment rights and the right to visit their partner in the hospital. They supported gay and lesbian marriage, adoption and in vitro fertilization to a lesser extent. Women supported all the gay and lesbian rights more than men. After controlling for their interest in gay and lesbian issues, women, particularly those with less prejudice toward homosexual persons, those who are less religious and who have more contact with gays and lesbians gave more support to gay and lesbian civil rights. Our findings are mostly expected, and they have clear practical implications.

Key words: gay and lesbian civil rights, attitudes toward homosexual persons, modern prejudice toward homosexual persons, contact with homosexual persons, university and college students.